

většinou bez závislosti na tištěné předloze, doklad vývojové etapy podléhající už novým zákonům. Nabízí se tak další možnost pro budoucí bádání o vývoji kramářské písňové produkce.

Závěrem si dovoluji doplnit, že v publikaci jsou jen stručně zmíněni nositelé, jimž připadala v případě kramářských písní poměrně důležitá role. Pro tradování a uchování kramářských písní byla důležitá paměť, zejména schopnost pamatovat si text. Nelze tvrdit, že se tyto výtvoary vždy zpívaly podle tisku. Z terénu známe zpěváky, kteří si kramářské písně oblíbili a uměli je reprodukovat z paměti. Za všechny jmenujme Zuzanu Martynkovou z Horní Lomné na Těšínsku nebo Františku Petrů z Brna. Obě byly schopné bez obměn v různých časových údobích reprodukovat dlouhé, ucelené texty kramářských písní bez předlohy. V zájmu přesnosti ještě připojuji drobnost k poznámce č. 2 na straně 236. Jako autor metrytmického katalogu není uveden také Jaromír Gelnar, který se na tomto základním prostředku analýzy moravských a slezských lidových písní v plné míře podílel s Karlem Vetterlem.

Dílo kolektivu autorů je zdrojem řady nových poznatků o kramářských písních, které ovšem nevyklučují možnost dalších zjištění o této zajímavé složce české hudební kultury. Považuji za velmi záslužné, že badatelé z různých oborů tuto náročnou práci realizovali a její výsledky zpřístupnili odborníkům i zájemcům z řad široké veřejnosti.

Marta Toncrová
Brno

Luboš KAFKA a kol.: ***Ze svatého koutu světnic.*** ***Lidové podmalby na skle*** ***ze sbírky Muzea a galerie*** ***v Prostějově***

Prostějov: Muzeum a galerie v Prostějově, 2022, 238 s.

Polychromní malba za studena na rubovou stranu skla, známá od středověku, patří k jednomu z nejvýraznějších výtvarných a zároveň religiózních projevů tradiční lidové kultury. Sklomalby tvořily výzdobu interiérů v tzv. svatých koutech, stejně tak exteriérů v kapličkách a božích mukách. Jejich hlavní funkce byla náboženská (ochranná, prosperitní, votivní, didaktická), až druhotně estetická. Prodávaly se na trzích, poutních místech i prostřednictvím podomních obchodníků. Od začátku 2. poloviny 18. století přešly z původní řemeslné, profesionální produkce do lidového prostředí a postupně se vyráběly i sériově. V průběhu 2. poloviny 19. století a na začátku 20. století však jejich konjunktura končí s nástupem levnějších, dekorativnějších a realističtějších barvotisků. Jako odsunuté artefakty se dostávají do soukromých i muzejních sbírek, které dnes představují zásadní pramen jejich poznání.

Takový zdroj znalostí představuje i sbírka a katalog podmaleb krajského Muzea a galerie v Prostějově. Předkládaný soupis můžeme zařadit k 13 stávajícím katalogům maleb na skle u nás vydávaných od konce 90. let 20. století. Většina z nich

pochází z pera (či ze spolupráce s ním) etnografa, pracovníka Etnologického ústavu Akademie věd České republiky v Praze, PhDr. Luboše Kafky, jenž autorsky vedl i prostějovský katalog. Vědec zprostředkoval veřejnosti již 11 sbírek jako vedoucí autor nebo kooperoval v autorských dvojicích. V současné době jsou k vydání připravovány další dvě kolekce ze sbírek Ostravského muzea a Slezského zemského muzea v Opavě. Vedle toho sestavila stěžejní katalog lidových podmaleb z Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně etnografka PhDr. Alena Kalinová. Zatím posledním vydaným soupisem je katalog sbírky muzea v Polné z letošního roku.

Prostějovský katalog s názvem *Ze svatého koutu světnic* s podtitulem *Lidová podmalba na skle ze sbírky Muzea a galerie v Prostějově* byl vydán v roce 2022. Jednotliví autoři však začali o prostějovskou sbírku sklomalob pečovat mnohem dříve. Historie sbírky začíná na konci 90. let 19. století, kdy vzniká i prostějovské muzeum. V roce 1981 nastupuje do muzea restaurátorka Olga Kosíková. Technika podmalby na prostějovských dokladech ji zaujala natolik, že se zaměřila na dozdělení v této specializaci a naučila se sklomalby restaurovat a konzervovat. Ročně zvládla obnovit 2–3 z nich. Do roku 2018 zrestaurovala 90% sbírky, která dnes čítá 122 ks (z toho 104 ks tvoří podmalby). V roce 2015 nastoupila do instituce historička umění, Bc. Jitka Gajdošíková Vybíralová, na pozici kurátorky. Obě ženy spojily své znalosti a zkušenosti a začaly se sbírce ještě systematictěji věnovat. O odbornou konzultaci při určování

provenience, autorství i datace obrazů požádaly Luboše Kafku. A tak se v kruhu tří spolupracovníků zrodil nápad kolekci představit veřejnosti jako celek. Na přípravy ale nemohl etnograf dohlížet stále, a tak kurátorka požádala o odbornou pomoc Alenu Kalinovou. Presentace měla být otevřena v roce 2020, ale kvůli pandemii covid k tomu došlo až v prosinci 2021 pod názvem *Malované nebe. Restaurowané podmalby na skle* (3. 12. 2021–17. 4. 2022). Asi 80 kusů podmaleb doplnily autorky popisy i fotografiemi dokumentujícími proces restaurování některých z nich. Návštěvníci tak viděli, jak vypadají zadní strany sklomalob, způsob rámování, jejich poškození. Obě pracovnice si totiž byly vědomy, že bez náročného restaurování nelze sbírku uchovat do budoucna, ani vystavit.

Mezitím došlo v prostějovském muzeu ke změně ve vedení instituce. Od července 2021 nastoupila na místo ředitelky etnografka Mgr. Veronika Hrbáčková. Ta zažádala Olomoucký kraj o finanční prostředky na projekt katalogu, který měl být populárně-vědeckou publikací pro širší veřejnost. Při realizaci autoři kladli důraz na kvalitu fotografií, a proto ředitelka přizvala ke spolupráci zkušeného fotografa a grafika Pavla Rozsívala z Vlastivědného muzea v Olomouci. Do konce roku 2022 tak vznikla reprezentativní publikace prostějovského muzea zhodnocující etnografickou podsbírkou a zároveň první katalog podmaleb Olomouckého kraje.

Publikace se skládá z textové a obrazové části. Po úvodním slovu Veroniky Hrbáčkové následuje nejobsaáhlejší kapitola, jejíž autoři Luboš Kafka

a Jitka Vybíralová Gajdošíková čtenářům představují zevrubně fenomén lidové malby na skle, jež se na území Moravy a Čech rozvíjela od 60. a 70. let 18. století do počátku 20. století. Uplatnila se zejména v katolickém prostředí a tematicky v ní dominovaly christologické, mariánské a hagiografické náměty. V Čechách se výroba vyvinula zejména v pohraničních oblastech s Rakouskem, Bavorskem, Polskem, v severočesko-dolnoslezské sklářské oblasti, na území českého Slezska v Jeseníkách, na Opavsku a v Těšínském Slezsku. Na Moravě tak přesná lokalizace není, s výjimkou jihomoravských Ždánic. Další dílny fungovaly na Českomoravské a Dražanské vrchovině. Vývoj sklomalby popisují autoři ve třech fázích. Invenční z poslední třetiny 18. století, kdy pod vlivem barokního a rokokového malířství vznikají malby tvůrců nazvaných jako *skupina planých růží a tulipánů*. Tuto fázi střídá sériová produkce z období zhruba 1. poloviny 19. století. Souvisí s nárůstem kvantity a typizace jednotlivých dílen obzvláště na Moravě s nejvýznamnějším střediskem ve Ždánicích. Třetí fázi spojují vědci s 2. polovinou 19. století a nazývají ji obdobím reprodukčním. To se vyznačuje hromadným odbytem, zjednodušením provedení směřujícím až k neumělosti. Poslední třetina 19. století představuje nivelizaci tradiční lidové kultury a podmalby střídají levnější a libivější barbotisky.

V další části statí představují tvůrci vývoj prostějovské kolekce. První záznamy o ní pocházejí z roku 1899, v letech 1903 a 1904 je již vytvořen sbírkový inventář muzea včetně obrazů na skle. Soubor se postupně rozrůstá na základě převážně

darů a pozůstalostí prostějovských občanů i národopisných pracovníků (např. Jana Zbořila, Františky X. Běhálkové a dalších). Postupně se daří získat předměty z celé Hané i ze vzdálenějších regionů. Podmalby doplňovaly národopisné expozice muzea od počátku 20. století a tři z nich jsou v tzv. Hanácké jizbě k vidění dodnes. Hodnotu sbírky spatřují autoři kapitoly hlavně v tom, že jsou v ní zastoupeny reprezentativní příklady většiny moravských výrobních okruhů.

Katalog je koncipovaný podle produkčních oblastí, jednotlivých malířů a dílen řazených podle chronologické posloupnosti, následně sledem inventárních čísel a nakonec jsou zařazeny sklomalby ze vzdálenějších regionů. Chronologické řazení dílen obsahuje vždy popis územního vymezení, dataci, souhrn charakteristických prvků, jako je dekorace, fyziognomie obličejových částí, pozadí, užívaných technologií nebo námětů apod. Nezbytnou součástí jednotlivých podkapitol představuje výčet konkrétních podmaleb prostějovské sbírky. Produkci uvádí *dílna šípkových růží a tulipánů* z území širšího Brněnska, datovaná obdobím 1780/1790–1810/1820, pokračuje představení skupiny podmaleb z Českomoravské vrchoviny z 1. poloviny 19. století, následuje ždánická malba (Ždánice–širší Brněnsko) z 1. poloviny 19. století, jednotlivé osobnosti okruhu reprezentuje tzv. *malíř huňatých obočí ze Ždánic*, *malíř vysoce klenutých obočí* působící na Brněnsku a Boskovicku, *malíř zvlněného obočí* z oblasti západně a severně od Brna, dále moravské zrcadlové obrazy z okruhu ždánické malby, širšího

Brněnska, Boskovicka a Luhačovicka v 1. a 2. třetině 19. století, jihomoravská malba Luhačovického Zálesí z 2. poloviny 19. století, exempláře dílny *malíře zalomených obočí* na severozápadní Moravě na konci 19. století, příklady ze severovýchodní Moravy z 1. poloviny 19. století, ze západního Slezska z 19. století, z oblasti Orlických hor a Kladska (Kaiserswalde) v 19. století, ze severních Čech z 19. století, jihočesko-rakouského pohraničí (Pohoří – Sandlu) z 19. století a nakonec příklad ze Slovenska.

Specifickou součástí katalogu je pasáž věnovaná restaurování. Text Olgy Kosíkové nabízí náhled na podmalby z pozice samotné restaurátorky. Autorka popisuje technologii výroby a výzdoby sklomaleb, věnuje se složení barviv a pojidel, dává doporučení při ukládání maleb na skle v muzejních podmínkách. Obecnější část doplňuje praktickou ukázkou dvou příkladů restaurování. Vybrala si exemplář Křtu knížete Bořivoje (nebo Svatopluka) svatým Cyrilem a Metodějem ze střední Moravy z období 1. třetiny

19. století a malbu Panny Marie Vranovské z jižní Moravy. Při restaurování se projevil shoda v použití stejných odstínů barev, kontur, dekoru i profilace ráků na obou obrazech. Díky tomu lze konstatovat, že obě malby pocházejí téměř jistě ze stejné dílny. O Olze Kosíkové podrobněji pojednává následující část Veroniky Hrbáčkové. Ona sama o své specifické práci říká: *„Restařátor musí mít s předměty trpělivost, smysl pro detail – u podmaleb dvojnásob. Vřátit podobu a zářivost barev těmto křehkým předmětům je náročné, zvláště když se obrázek musí neustále otáčet a z čelní strany kontrolovat, zda zásahy vypadají autenticky.“*

Alena Kalinová se v poslední kapitole pokusila zhodnotit prostějovskou kolekci v kontextu domácích muzejních sbírek. Řadí ji k středně velkým souborům a oceňuje pro reprezentativní pohled na moravské lidové malířství na skle. Soubor obsahuje skvostné ukázky nejstarší moravské produkce nebo činnosti malířů ždánického okruhu, ale také doklady poslední vývojové fáze. Mezi ikonograficky zajímavými obrazy vyniká soubor 7 vyobrazení sv. Anny Samotřetí, výjimečná Litanie loretánská nebo Křest knížete Bořivoje. Upozorňuje i na exemplář tzv. písmových obrazů pro evangelickou klientelu.

Druhá část katalogu představuje jednotlivé sbírkové předměty. Autor jejího grafického zpracování Pavel Rozsívál využil svých bohatých zkušeností a vytvořil

prezentaci, v níž má každá podmalba vymezenou dvojstranu, kde se nachází celkový pohled s popiskou a dále zvětšený zajímavý detail. Toto velkorysé pojetí umožňuje podmalby podrobněji prostudovat. Lze dobře pozorovat tahy štětce, vedení linií, nánosy pigmentu, drobná poškození i restaurátorsky pečlivě odvedenou práci. Popiska díla obsahuje kromě základních pasportizačních údajů i krátkou charakteristiku námětu (např. u zobrazení sv. Jenovéfy Brabantské, sv. Anny Samotřetí, Loretánské litanie, Ukřižovaného typu klášterních zrcadel, svatých se čtyřma ušima...), výklad symboliky, nápisů, patronátu světce, rukopisu malíře či okruhu (sv. Rozálie, sv. Veronika ze středního Slovenska) a další zajímavosti.

Podle našeho názoru splnila publikace svůj cíl a kvalitním způsobem představila prostějovskou kolekci podmaleb na skle. Přínosné informace v něm naleznou odborní i laičtí zájemci o tradiční lidové výtvarné umění, lidovou religiozitu nebo ikonografii, ale zároveň také restaurátoři a konzervátoři. Vzhledem k zdroji financování je katalog, který byl vydán v nákladu 750 kusů, zatím neprodejný, avšak zájemci ho mohou získat zdarma při zakoupení celoroční permanentní vstupenky do muzea.

Šárka Seifertová
Etnografický ústav MZM Brno